

Горадзень, Gardinas, Гародня, Grodno, Гродна...

арабская вязь), дзве з якіх захаваліся да сёння (*станцыя метро “Плошча Якуба Коласа” – stancuja metro “Plošča Jakuba Kolasa”*)? ці “хочаш адчуць мову краіны, праграмісты якой прыдумалі самы папулярны мабільны дадатак у свеце – Viber, а пісьменніца атрымала Нобелеўскую прэмію ў галіне літаратуры?”, “жадаеш апынуцца ў Бела-вежскай пушчы і ўвачавідкі пабачыць велічны сімвал Беларусі – зубра, а таксама выправіцца ў край Блакітных азёр, дзе пачуеш пра беларускую Нэсі і адкуль паходзіць Жак Іў Кусто?”. Заахвочваючы на нашыя курсы мы падкрэсліваем, што Беларускае мова – адна з найдаўнейшых афіцыйных моваў Еўропы (Статут Вялікага Княства Літоўскага 1566 года), цяпер – нацыянальная і дзяржаўная мова Рэспублікі Беларусь; Беларускае мова захавала ў сабе шмат аўтэнтчных славянскіх элементаў і таму спраўдліва лічыцца ключом да разумення іншых славянскіх моваў; Беларускае мова знаходзіцца ў Чырвонай кнізе моваў ЮНЭСКА, а таму яе

вывучэнне будзе цікавым як замежным даследчыкам-славістам, так і больш шырокаму колу ахвотных.

Такім чынам, мы запрашаем замежных грамадзян на курсы беларускай мовы ад пачатковага да прасунутага ўзроўняў. Моўныя курсы за мяжой дазваляюць не толькі ўдасканаліць замежную мову, але і занурыцца ў культуру і побыт народа, зразумець іх традыцыі і нацыянальныя асаблівасці. А гэтыя заўжды цікавей і глыбей, чымся проста паехаць у турыстычную вандроўку і наведаць мясцовыя помнікі культуры. Спадзяемся, што гэты напрамак будзе развівацца ў нашай краіне і зробіцца папулярнай формай камунікацыі паміж беларусамі ды беларусістамі Беларусі і замежжа, што будзе спрыяць пашырэнню сфераў уплыву беларускай мовы і ў метраполіі.

Кацярына Канчэўская

Гародня

Горадзень, Gardinas, Гародня, Grodno, Гродна...

Рэзюмэ

Артыкул распавядае пра мінулае і сучаснае горада Гродна, адміністрацыйнага цэнтра Гродзенскай вобласці. У розныя часы гэта быў горад рускіх князёў, другая сталіца Вялікага Княства Літоўскага, трэцяя сталіца Рэчы Паспалітай Абодвух народаў. У наш час гэта адзіны горад Беларусі, у якім у добрым стане захавалася гістарычная гарадская забудова. У артыкуле каротка прадстаўленыя найважнейшыя помнікі дойлідства, якія можна ўбачыць у горадзе і яго ваколіцах, а таксама патлумачана працэдура бязвізавага ўезду на тэрыторыю Гродна і Аўгустоўскага канала.

Abstract

Горадзень, Gardinas, Гародня, Grodno, Гродна...

The article considers the past and present of the city of Grodno which is the administrative centre of Grodno oblast'. At different periods of history it was ruled by Russian dukes, it was the second capital of The Grand Duchy of Lithuania and the third capital of The Polish-Lithuanian Commonwealth. Nowadays Grodno is a Belarusian city where you can find many historical buildings in a good state of repair. The article gives a short overview of the city's most important monuments. The requirements for visa-free entry to Belarus and the Augustów Canal are explained.

Кацярына Канчэўская

Горад рускіх князёў, другая сталіца Вялікага Княства Літоўскага, каралеўскі горад і трэцяя сталіца Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў... Прыгожы наднёманскі горад некалькі разоў змяняў сваю дзяржаўную і адміністрацыйную прыналежнасць, а таму з'яўляецца ўнікальным сведкам ды спадкаемцам шматкультурнай супольнасці.

Гародня гістарычная¹

Археалагічныя даследаванні сведчаць, што горад быў заснаваны ў канцы X – пачатку XI стст. на Замкавай гары, там, дзе Гароднічанка ўпадае ў Нёман, на скрыжаванні гандлёвых шляхоў з Балтыкі да Чорнага мора. Упершыню ў пісьмовых крыніцах Гародня прыгадваецца 11 (14) жніўня 1127 г. у некалькіх летапісах: Лаўрэнцьеўскім, Іпацьеўскім і Радзівілаўскім, і таму менавіта гэтая дата лічыцца днём заснавання горада². У XII ст. у Гародні былі збудаваныя так званая Ніжняя царква (на тэрыторыі Старога замка) і Каложа, найважнейшыя помнікі дойлідства горада. Паселішча развівалася пераважна на правым беразе Нёмана, а вельмі ўдалае геаграфічнае палажэнне спрыяла яго хуткаму культурнаму і гандлёваму развіццю. У XIII ст. Гародня ўваходзіла ў склад Вялікага Княства Літоўскага і была фарпостам на яго заходняй мяжы. У 1253 г. Даніла Галіцкі ўключыў горад у склад Галіцка-Валынскага княства, аднак ужо ў другой палове гэтага ж стагоддзя літоўскі князь Тройдэн зноўку захапіў Гародню. У 1284 г. яе зруйнавалі крыжакі, якія да 1402 г. каля 20 разоў падыходзілі пад горад і двойчы яго здабывалі. Вялікі князь літоўскі Вітэнэс (Віцень) пашырыў абарончыя збудаванні Гародні і прызначыў яе капіталіям Давіда Гарадзенскага, які не толькі годна абараняў горад, але і хадзіў вайной на ворага. У 1376 г. Гародня перайшла пад уладу Вітаўта, сына Кейстута, і стала другой сталіцай Вялікага Княства Літоўскага. У 1391 г. Ягайла надае ёй частковае магдэбурскае права, а ў 1410 г. гарадзенская харугва змагаецца ў Грунвальдскай бітве. З 1413 г.

Гародня знаходзіцца ў складзе Троцкага ваяводства, а з 1440 г. належыць Казіміру Ягелончыку, які вельмі любіў паляваць у мясцовых пушчах, а пасля адпачываць у спецыяльна збудаваным для яго доме на тэрыторыі Ніжняга замка; менавіта тут ён у 1445 г. прыняў малапольскіх паслоў, якія прапанавалі яму польскі трон, а ў 1492 г. памёр у замкавых пакоях. У 1484 г. тут жа скончыў свой жыццёвы шлях яго сын Казімір, святы заступнік Гродна і Літвы, у гонар якога ў Вільні ўжо шмат стагоддзяў ладзіцца славуты кірмаш Казюкі. З другой паловы XV ст. горад разбудоўваецца таксама на левым беразе Нёмана, дзе паўстае так званы Занёманскі фарштат; абедзве часткі Гародні злучае мост, які можна ўбачыць на тагачасных малюнках. У 1496 г. вялікі князь Аляксандр дазваляе будаўніцтва ў горадзе ратушы з дзыгарам, і, згодна з магдэбурскім правам, Гародня атрымлівае ўласны герб і пячатку з аленем святога Губерта. У XV і XVI стст. горад хутка развіваецца; Георг Браўн у атласе *Civitates orbis terrarum* з 1572 г. назваў Гародню адным з самых прыгожых гарадоў Еўропы, што пацвярджае змешчаная ў кнізе гравюра. З 1560 г., на моцы Люблінскай уніі, горад уваходзіць у склад Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў. З 1576 па 1586 г. ён з'яўляецца рэзідэнцыяй Стэфана Баторыя, які праводзіць тут шмат часу, палое ў навакольных пушчах і перабудоўвае стары замак у прыгожы рэнесансны палац. Пачынаючы з 1673 г., у горадзе адбываецца кожны трэці сейм Рэчы Паспалітай (усяго іх было тут 11); для гэтых мэтай будуюцца так званы Новы замак, а Гародня – цяпер ужо на польскі манер Гродна – становіцца неафіцыйнай трэцяй сталіцай дзяржавы. Тут працавала Літоўская вайсковая камісія, праходзілі пасяджэнні Трыбунала ВКЛ. Не абыходзілі горад і ваенныя дзеянні: падчас польска-рускай і польска-шведскай войнаў сюды ўваходзілі расійскія і шведскія войскі, горад неаднаразова гарэў. Напрыканцы XVIII ст., дзякуючы актыўнай дзейнасці гарадзенскага старасты Антонія Тызенгаўза, у Гародні і яе ваколіцах было пабудавана каля 50 розных мануфактур, у якіх працавала больш за 1800 работнікаў. У гэты час паўсталі квартал для замежных рамеснікаў, Каралеўская школа лекараў, славетная Швейцарская даліна з прыгожым паркам, заснаваным знакамітым Жанам Эмануэлем Жыліберам. Адчыніліся шматлікія школы, у

¹ Гістарычны матэрыял апрацаваны на падставе літаратуры: [Бобровский 1863: 1018; Памятная книжка... 1888: 59; Орловский 1910; Maliszewski 1919: 9-11, 37-39; Grodno. Wydanie kółka... 1934].

² Аднак як Дзень горада адзначаецца зусім іншая дата – 16 ліпеня, дзень вызвалення правабярэжнай часткі горада ў 1944 г. ад нямецкіх войскаў.

Горадзень, Gardinas, Гародня, Grodno, Гродна...

тым ліку славу та театральная, актыўна развівалася культурнае жыццё горада, распачаў дзейнасць гарадскі тэатр. З 1781 г. у Гародні быў Корпус кадэтаў, які наведвалі дзеці шляхты з усёй Усходняй Літвы. У 1793 г. у Новым замку адбыўся сейм, падчас якога быў зацверджаны другі падзел Рэчы Паспалітай Абодвух народаў, а пасля адмаўлення ад трона ў 1795 г. у замкавых пакоях жыў яе апошні кароль, Станіслаў Аўгуст Панятоўскі. Гародня прымала актыўны ўдзел у паўстанні Тадэвуша Касцюшкі, а таксама ў пазнейшых лістападаўскім і студзеньскім паўстаннях; падчас апошняга горад быў цэнтрам барацьбы на тэрыторыі Беларусі, тут актыўна дзейнічалі Кастусь Каліноўскі і Валеры Урублеўскі, а ў мясцовым Гістарычным архіве захоўваюцца дакументы працэсу над паўстанцамі. Важным момантам для развіцця горада была будова чыгункі Пецярбург–Варшава.

На жаль, вялікія страты прынёс пажар 1885 г., які знішчыў значную частку старадаўняй Гародні і назаўсёды змяніў яе аблічча. У XIX ст. з горадам былі звязаны славуці дзеячы розных культур: Эліза Ажэшка, Максім Багдановіч, Людвік Заменгоф, Леў Бакст (Лейбе Розенберг), Яўстахій Арлоўскі, Якуб Чахоўскі. У канцы XIX – пачатку XX стст. у Гародні дзейнічалі 18 розных школ, 2 кнігарні, бібліятэка. У 1915 г. горад захапілі нямецкія войскі, 1 снежня 1918 г. ён увайшоў у склад Літвы, а 10 красавіка 1919 г. – у склад II Рэчы Паспалітай. У 1920 г. ім на працягу двух месяцаў кіраваў Рэвалюцыйны камітэт, а пасля паразы бальшавіцкіх войскаў у польска-бальшавіцкай вайне Гародня ўвайшла ў склад Беларускага ваяводства. У верасні 1939 г. горад апынуўся пад панаваннем савецкай улады, пачаліся рэпрэсіі, арышты і высылкі ў Сібір, а праз два гады ўвайшлі фашысцкія войскі і распачалася нямецкая акупацыя, падчас якой былі знішчаны амаль усе гродзенскія габрэі. 16 ліпеня 1944 г. Гародня зноўку стала савецкай, і большая частка польскага насельніцтва горада або пакінула яго добраахвотна, або вымушана была гэта зрабіць падчас дзвюх так званых паваяенных рэпатрыяцый у 1944-1946 і 1955-1959 гг. Аблічча горада змянілася кардынальна: габрэйскае насельніцтва знікла цалкам, польскае значна паменшылася, з'явіліся ў вялікай колькасці расійскія ваенныя і перасяленцы з Расіі, а

пераважна ўсе адказныя пасады займалі рускія камуністы. Савецкая ўлада змяніла большасць назваў гарадзенскіх вуліц, і з той пары засталіся да нашых дзён іх камуністычныя назвы: Леніна, Кірава, Маркса, Урыцкага, Дзяржынскага, Савецкая, Сацыялістычная. Падчас ваенных дзеянняў II сусветнай вайны моцна была знішчана цэнтральная плошча горада, а ў пасляваенныя 50-я-60-я гг. XX ст. для новай, сацыялістычнай забудовы было знішчана некалькі кварталаў старога горада, на месцы якіх з'явілася “сталінская” архітэктура. У 1961 г. у цэнтры горада была ўзарвана Фара Вітаўта, адзін з найстарэйшых гарадзенскіх каталіцкіх храмаў.

Гародня сучасная

У наш час Гродна (менавіта такая назва канчаткова замацавалася за горадам) з'яўляецца цэнтрам Гродзенскай вобласці, найменшай з шасці ў Беларусі, што канчаткова сфармавалася ў 1954 г., калі да яе былі далучаны часткі расфарміраваных Маладзечанскай і Баранавіцкай абласцей. У ёй пражывае найбольшая ў Беларусі колькасць польскага – больш за 21%³ і літоўскага – 0,2% насельніцтва, дзейнічае 20 нацыянальных аб'яднанняў і 6 канфесій, большасць з якіх складаюць каталікі – 56% і праваслаўныя – 43%. Паводле дадзеных 2016 г., у Гродне пражывае больш за 365 тыс. чалавек, паводле нацыянальнага складу больш за ўсё беларусаў (62,57%) і палякаў (19,74%). У горадзе дзейнічаюць чатыры вышэйшыя навучальныя ўстановы; тры з іх дзяржаўныя: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы, Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт і Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт і адзін камерцыйны, філіял мінскага Інстытута Правазнаўства. Для тых, хто любіць мастацтва, адчыняюць свае дзверы два тэатры, драматычны і лялечны, вядомы далёка за межамі горада. У горадзе развіта прамысловасць, а ў 2002 г. была створана Свабодная эканамічная зона “Гроднаінвест”, у якой зарэгістравана 90 рэзідэнтаў, у тым ліку замежных.

³ Усе статыстычныя дадзеныя паходзяць з базы дадзеных Нацыянальнага статыстычнага камітэта Беларусі: www.belstat.gov.by [доступ: 17.01.2017].

Кацярына Канчэўская

Гародня турыстычная

Гродна называюць горадам-музеем, і гэта нездарма. Гэта адзіны горад у Беларусі, у якім у добрым стане захавалася гістарычная гарадская забудова. Гістарычны цэнтр горада займае плошчу каля 300 гектараў. Што можна ўбачыць у старадаўняй Гародні сёння? Гэта Стары (XI – XIX ст.) і Новы (XVIII ст.) замкі; Каложская царква (XII ст.); лютэранская кірха (XIX ст.); былая ўніяцкая, а зараз праваслаўная царква і кляштар Раства Багародзіцы (XVIII ст.), паезуіцкі касцёл і кляштар Францыска Ксаверыя (XVII ст.), некалі адзін з самых буйных комплексаў Рэчы Паспалітай з прыгожым алтаром і цудатворнай іконай, у гэтым кляштарным комплексе з царскіх часоў размешчана вязніца; пабернадзінскі касцёл і кляштар (XVII ст.), найстарэйшы каталіцкі храм горада, у якім брала першы шлюб Эліза Ажэшка, а цяпер у кляштарным комплексе знаходзіцца Гродзенская каталіцкая духоўная семінарыя; касцёл і кляштар францішканаў (XVII ст.) у занёманскай частцы горада, у якім працаваў калісьці св. Максімілян Кольбэ; пабрыгідскі касцёл і кляштар (XVII ст.), на тэрыторыі якога захавалася прыгожы ўзор драўлянага дойлідства XVIII ст., так званы лямус; дом Элізы Ажэшка, у якім месціцца яе музейны пакой; палацавы ансамбль Станіслава Аўгуста Панятоўскага ў Станіславове (цяпер частка горада), а таксама шматлікія іншыя архітэктурныя помнікі XVI – пачатку XX стст.

Гродна. Дом Элізы Ажэшка. Фат. К. Канчэўская

У горадзе дзейнічае 7 музеяў: Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей, Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі,

Музейны пакой Элізы Ажэшка, Музей Максіма Багдановіча, Музей гісторыі Гародніцы, музей сучаснай народнай творчасці Гродзеншчыны і Музей-аптэка.

Гродна. Музей Элізы Ажэшка. Фат. К. Канчэўская

Можна таксама наведаць музейны пакой Зоф’і Налкоўскай, які месціцца ў Гродзенскім дзяржаўным універсітэце імя Янкі Купалы, і каталіцкія могілкі, на якіх спачывае Эліза Ажэшка і славутыя гродзенцы. З 1996 г., у пачатку лета, раз на два гады ў горадзе праходзіць Фэстываль нацыянальных культур, падчас якога можна пазнаёміцца з багатай культурай розных нацыянальных дзяспар. У Гародні ёсць заапарк, пачатак якому паклаў заалагічны куток гарадской гімназіі, заснаваны яе настаўнікам Янам Каханоўскім. Калі Вы любіце гучны адпачынак, да вашых паслуг – моладзевыя клубы з разнастайнай праграмай, а калі даспадобы народная творчасць, на цэнтральнай вуліцы горада можна набыць разнастайныя сувеніры. У цёплую пару года можна палюбавацца горадам з Нёмана, з палубы рэйсавага параходзіка, які паплыве ўздоўж Замкавай гары.

Запрашаем у Гародню без візы! Паспяшайцеся!

Усе прыгаданыя помнікі архітэктуры і культуры, а таксама беларускую частку Аўгустоўскага канала, фарты Гродзенскай крэпасці, старадаўнія прыгожыя мястэчкі Сапоцкін і Адэльск, палац Валовічаў у Свяцку, аграрыстычны комплекс “Гародзенскі маёнтак Каробчыцы” і шмат іншых цікавых месцаў можна цяпер пабачыць без неабходнасці набываць візу! Указ, які дазваляе бязвізавы ўезд на абмежаваную тэрыторыю Гродзеншчыны, у тым

Горадзень, Gardinas, Гародня, Grodno, Гродна...

ліку ў Гродна і на тэрыторыю Аўгустоўскага канала, дзейнічае пакуль да канца 2017 г., таму варта паспяшацца!

Як прыехаць без візы? З 2011 г. выключным рэзідэнтам на Аўгустоўскі канал з’яўляецца “Гроднаінвест”, які на патрэбу турыстычнага руху заснаваў структуру “Гроднатурінвест”. Перад планаваным прыездам, не пазней за 48 гадзін, належыць даслаць на адрас “Гроднатурінвест”: www.grodnotourinvest@mail.ru, grodnotourinvest.pol@gmail.com адсканаваную копію свайго пашпарта, даты планаванага побыту (у бязвізавай зоне можна знаходзіцца не больш за 5 дзён), кантактныя дадзеныя. “Гроднатурінвест” зарэгіструе Вас у Памежным камітэце, аформіць дазвол (мінімальны яго кошт вагаецца ад 5-10 еўра, у залежнасці ад колькасці асоб) на перасячэнне мяжы і вышле яго на Вашу электронную пошту. Вам неабходна надрукаваць гэты дазвол, падпісаць і паказаць разам з пашпартам і страхоўкай (а таксама страхоўкай на аўтамабіль, калі Вы едзеце не аўтобусам) беларускім памежнікам. Бязвізавы ўезд магчымы толькі на аўтамабільных памежных пераходах у Кузніцы Беластоцкай з боку Польшчы і Райгардасе з боку Літвы (каля Друскенік). Пасля прыезду ў Гродна Вам неабходна будзе звярнуцца ў “Гроднатурінвест” з мэтай вырашэння фармальнасцяў, аплаты паслуг (можна зрабіць гэта на месцы, а не заўчасна, калі Вам так зручней) і атрымання арыгінала дазволу на бязвізавы ўезд, які трэба будзе пака-

заць пры выездзе з Рэспублікі Беларусь. “Гроднатурінвест” дапаможа Вам таксама знайсці недарагі начлег у Гродне і на Аўгустоўскім канале, прадумаць праграму адпачынку, набыць білеты ў музеі, тэатры ці на параходную прагулку па Нёмане і Аўгустоўскім канале, арганізуе актыўны адпачынак (байдаркі, веласіпеды) і экскурсію ў любыя месцы горада, Аўгустоўскага канала і ўсёй бязвізавай зоны, у тым ліку на беларускай ці польскай мовах. Усе падрабязнасці, а таксама тэлефонныя кантакты – на сайце “Гроднатурінвест” (www.grodnotourinvest.by).

ПРЫЯЗДЖАЙЦЕ, КАЛІ ЛАСКА! ГАРОДНЯ І АЎГУСТОЎСКІ КАНАЛ ЧАКАЮЦЬ ВАС!

Літаратура

- Бобровский П., 1863, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба*, Спб, т. 2.
- Нацыянальны статыстычны камітэт Беларусі, www.belstat.gov.by [доступ: 17.01.2017].
- Орловский Е., 1910, *Гродненская старина*, ч. 1, Гродно.
- Памятная книжка гродненской губернии за 1889 год, 1888, Гродно.
- Grodno. *Wydanie kółka historycznego przy 1-em społecznym gimnazjum koedukowanym*, 1934, Grodno.
- Maliszewski E., 1919, *Przewodnik po Gubernii Grodzieńskiej*, Warszawa.